

הרב צבי א' נויגרשל

נבואת משה רבינו במשנת הרמב"ם

- א -

הרמב"ם מונה ארבעה הבדלים בין נבואת משה רבינו לנבואת כל שאר הנביאים¹. נבואת משה שונה מבחינה מהותית, כי "הוא אביהן של כל הנביאים שקדמו לפניו והבאים אחריו, הכל הם למטה ממנו במעלה, והוא בחיר ה' מכל המין האנושי... ושהוא עליו השלום הגיע לתכלית הרוממות. מעל האנושיות עד שהשיג המעלה המלאכית ונעשה במעלת המלאכים" וכו'². וכן "הא למדת שכל הנביאים כשהנבואה מסתלקת מהם חוזרים לאהלים שהוא צרכי הגוף כולם כשאר העם, ולפיכך אין פורשים מנשותיהם, ומשה רבינו לא חזר לאהלו הראשון לפיכך פירש מן האשה לעולם ומן הדומה לו, ונקשרה דעתו לצור העולמים ולא נסתלק מעליו ההוד לעולם וקרן עור פניו ונתקדש כמלאכים"³. יחודה של נבואת משה מבחינה עקרונית היא "והושבתו בו הכוחות הדמיוניים והחושים בכל השגותיו ונתבהל כחו המעורר ונשאר שכל בלבד, ועל ענין זה אמרו עליו שהוא מדבר עם ה' בלי אמצעות המלאכים"⁴. ההבדלה בין נבואת משה ושארי הנביאים היא הבדלה מהותית לא הבדלה כמותית. הנבואה הכללית לדעת הרמב"ם היא הכרה ייחודית. ייחודה נובע מצירוף שני כוחות באדם: הכוח השכלי והכוח המדמה. צירוף זה מאפשר הרחבת היקף ההשגה של האמיתות האלוקות. התהליך הנבואי פועל כאשר שפע אלוקי שופע באמצעות "השכל הפועל" (=מלאך אישים) על שני הכוחות, השכלי והמדמה, כאחד. הקשר בין האל והנביאים מתבצע במסגרת הכוחות הטבעיים והתהליכים הטבעיים. לא כן נבואת משה, היא אינה באמצעות "השכל הפועל" (=מלאך אישים). שוני מהותי נוסף הוא שאין בנבואת משה פעילות הכוח המדמה. השגתו את תכני החכמה האלוקית היא שכלית טהורה. הקשר בין הקב"ה למשה הוא ישיר "פה אל פה אדבר בו"⁵.

1. רמב"ם, פ"י המשניות מס' סנהדרין פרק י'. תרגום הר"י קאפח, הוצ' מוסד הרב קוק, עמ' קמ"ג. משנה תורה, הלכות יסודי התורה פרק ז' הלכה ו'. מורה נבוכים ח"ב פרק ל"ה, תרגום הר"י קאפח, הוצ' מוסד הרב קוק, עמ' רמ"ה.
2. פ"י המשניות, שם.
3. משנה תורה, הלכות יסודי התורה, שם. ועיין פ"י המשניות הקדמה למס' אבות פרק ז', תרגום הר"י קאפח, הוצ' מוסד הרב קוק, עמ' ר"ס.
4. פ"י המשניות, הקדמה לפרק חלק (סנהדרין פ"י), הוצ' מוסד הרב קוק עמ' קמ"ב. עיין מ"ג פרק ל"ה, שם, עמ' רמ"ה.
5. עיין צבי א' נויגרשל, צא ולמד, תורת הנבואה לרמב"ם, עמ' ל"א-ל"ג.

המסקנה הנובעת מהבחנה זו היא: "והואיל ודברנו במהות הנבואה והודענו אמיתתה ובארנו כי נבואת משה רבינו נבדלת מנבואת זולתו, לכן אני אומר כי מאותה ההשגה בלבד נתחייבה הקריאה אל התורה, כי קריאה זו של משה רבינו לא קדמה כמותה לשום נבואה ממי שידענו מאדם עד לו, ולא באה אחריו קריאה כמותה לאף אחד מנביאנו, וכך יסוד הוא בתורתנו שלא תהיה זולתה לעולם, ולפיכך לפי השקפתנו לא היתה שם תורה ולא תהיה זולת תורה אחת והיא תורת משה רבינו".⁶

קבלתה של תורה מאת ה', תורה מן השמים, תיתכן אך ורק ע"י נביא במעלתו הייחודית של משה רבינו. על כן תורה זו אשר ניתנה למשה מאת ה' היא אחת ולא הייתה ולא תהיה תורה אחרת.⁷ התופעה הייחודית החד-פעמית של נבואת משה רבינו מבטיחה את נצחיותה ואי השתנותה של תורת משה.

מסקנה נוספת היא, שאין לנביאים מעמד בתחום ההלכה ופירוש התורה "הא למדת שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה, לפיכך אם יעמוד איש בין מן האומות ובין מישראל ויעשה אות או מופת ויאמר שה' שלחו להוסיף מצווה או לגרוע מצווה, או לפרש במצווה מן המצוות פירוש שלא שמענו ממשה וכו' הרי זה נביא שקר שהרי בא להכחיש נבואתו של משה" וכו'. "וכן אם עקר דבר מדברים שלמדנו מפי השמועה או שאמר בדין מדיני תורה שה' צוה לנו שהדין כך הוא, והלכה כדברי פלוני הרי זה נביא שקר ויחנק, אע"פ שעשה אות שהרי בא להכחיש התורה שאמרה לא בשמים היא" וכו'.⁸

מתן תורה מן השמים היה מאורע היסטורי חד-פעמי למשה רבינו בלבד. לפיכך לא ייתכן שנביא לאחר משה יקבל תורה מאת ה'. התורה נמסרה למשה. מכאן ואילך "לא בשמים היא", אין תהליך של מסירת תורה מאת ה' לבני אדם. מעמד הר סיני כמעמד מתן תורה הוא מעמד חד-פעמי: "כי לא קדם כמותו ולא יתאחר".⁹ על כן, לא ייתכן כי יעמוד נביא לאחר משה ובתוקף היותו נביא ימסור בשם ה' דברי תורה, שהרי בזה יש משום מתן תורה נוסף למתן תורה למשה רבינו.

- ב -

הרמב"ם מחזק את העקרון כי תורת ה' שניתנה למשה היא אחת, נצחית ובלתי משתנה מכיוון אחר. התורה האלוקית היא שלימה בתכלית השלימות והאיזון. לכן, לא תיתכן תורה אחרת מאת ה': "כי הדבר השלם בתכלית האפשרית במינו, לא יתכן

6. מורה נבוכים ח"ב פרק ל"ט, תרגום הר"י קאפח, הוצ' מוסד הרב קוק, עמ' רנ"ב.

7. מסקנות אלו נוסחו ע"י הרמב"ם בהקדמה לפרק חלק, בה קבע את ייג היסודות. היסוד השביעי, נבואת משה בהבחנה מן הנביאים האחרים. היסוד השמיני, תורה מן השמים. היסוד התשיעי, הביטול - והוא שזו תורת משה לא תבטל.

8. הלכות יסודי התורה פרק ט' הלכות ג-ד. עיין בהקדמה לפי המשניות, הוצ' מוסד הרב קוק, עמ' ז' ואילך.

9. מורה נבוכים ח"ב, פרק ל"ג, שם, עמ' רמ"ד.

שימצא זולתו במינו כי אם פחות מאותה השלמות או בהגזמה או בגרעון¹⁰. לא ייתכן שני דברים שונים מאותו מין שיהיו שניהם שלימים בתכלית השלימות. לכן לא ייתכנו שתי תורות אלו קיומן של שלמות בתכלית השלמות והאיזון. המסקנה היא אפוא שתורת ה' שניתנה למשה שהיא שלימה בתכלית השלימות והאיזון, אין בלתי.

וצריך עיון מדוע הרמב"ם נדרש לחזק את יסוד הנצחיות ע"י טענה נוספת מתוך מהותה של תורת ה', מדוע אינו מספיק הביסוס דלעיל; ייחוד מעלתה וחד פעמיותה של נבואת משה רבינו. ונראה לי הסבר העניין. ההבחנה בין נבואת משה ונבואת שאר הנביאים כמבואר לעיל, אינה מסבירה את נבואת משה. היא אינה נותנת לנו את הכלים להבנת נבואתו הייחודית של משה. היא מאפיינת את ייחודה של נבואת משה רבינו, היא קובעת את מעמדו המיוחד בעת קבלת התורה במעמד הר סיני¹¹. אבל אין ההבחנה מסבירה את המעלה המיוחדת של משה, אין היא מסבירה את התקשורת הייחודית של הקב"ה עם משה. הרמב"ם מסכם כך:

"דע זה וזכרו לפי שאי אפשר להכנס למעמד הר סיני יותר משיעור זה שהזכירו לפי שהוא מכלל סתרי תורה, ואמיתות אותה ההשגה והיאך היה המצב בה נעלם ממנו מאד, לפי שלא קדם כמוהו ולא יהיה אחריו, ולכן דעהו"¹². מכיוון שמעלתו הייחודית של משה, מקבלת תורת ה', היא מסתרי תורה, והיא מבססת את עקרון הנצחיות, על כן נזקק הרמב"ם לחיזוק נוסף של עקרון זה. חיזוק מתוך הבנת מהותה של תורה.

את הטענה בדבר שלמותה בתכלית השלימות של תורת ה', הרמב"ם מקבל על עצמו לבססה ולהסבירה: "וכאשר נדבר במאמר זה בטעמי המצוות יתבאר לך מצדקה וחכמתה מה שראוי להתבאר, ולפיכך נאמר בה תורת ה' תמימה"¹³. לכן נראה לרמב"ם כי טענה זו מוסיפה חיזוק וביסוס לעקרון הנצחיות.

הרמב"ם מוסיף כי הייחוד של משה רבינו הוא לא רק במעלתו הנבואית, כי אם גם במופתים שעשה: "וכך גם המצב לדעתי במופתיו ומופתיו זולתו שמופתיו אינו מסוג מופתי שאר הנביאים"¹⁴. כשם שהתורה מעידה בעניין מעלתו הנבואית: "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים" (דברים ל"ד), כך היא מעידה על ייחודו בעשיית האותות והמופתים "והוא אמרו ולא קם עוד וגוי לכל האותות והמופתים" וכו'¹⁴.

הרמב"ם מסביר את ייחוד מופתיו של משה; "ועל ההבדל בין מופתיו באופן כללי למופתיו כל נביא באופן כללי, הרי כל המופתים אשר עשאו הנביאים או נעשו להם ספרו אותם יחידים מבני אדם... פרט למשה רבינו, ולפיכך באר הכתוב על דרך

10. מורה נבוכים ח"ב, פרק ל"ט, שם, עמ' רנ"ג.

11. עיון מו"נ ח"ב פרק ל"ג, שם, עמ' רמ"ב. "נראה לי כי במעמד הר סיני לא היה כל המגיע למשה הוא כולו המגיע לכל ישראל, אלא הדבור למשה לבדו" וכו'.

12. שם, עמ' רמ"ג-רמ"ד.

13. מו"נ ח"ב, פרק ל"ט, שם, עמ' רנ"ד.

14. מו"נ ח"ב, פרק ל"ה, שם, עמ' רמ"ב. ועין רמב"ן פי' התורה דברים ל"ד, יא ד"ה וטעם לכל האותות.

ההודעה שלא יקום נביא לעולם שיעשה מופתים בפירסום נגד תומכיו ומתנגדיו כפי שעשה משה... ואחר באר כי אותם המופתים היו לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו החולקים עליו, והיו גם במעמד כל ישראל הנוהים אחריו לעיני כל ישראל, וזה דבר שלא נמצא לנביא לפניו¹⁴. הייחוד של מופתי משה הוא: **א**) הם נעשו בפומביות לעיני בניי; **ב**) הם נעשו גם לעיני מתנגדיו החולקים עליו.

- ג -

צריך עיון במה מתייחדת מהותית מעלת משה רבינו לעומת כל הנביאים על ידי המופתים שעשה, הרי אין הבדל מהותי בין מופתיו ובין מופתי הנביאים. מה משמעות הקביעה כי מופתי משה נעשו במעמד כל ישראל נגד תומכיו ומתנגדיו החולקים עליו? נראה לי כי הדגשת ייחודו של משה רבינו בתחום האותות והמופתים באה ללמדנו פן אחר במעלתו של משה, נוסף לפן של מעלתו הנבואית, אשר מחמתה קיבל תורה מאת ה' מן השמים. נסביר פן ייחודי נוסף זה. שלושה הם דרכי ההנהגה האלוהית.

א) ההנהגה הטבעית: הקב"ה קבע בששת ימי בראשית את החוקים על פיהם יתנהל העולם בכל מערכותיו. היחס בין הבורא לבריאה הוא בקיום ההתמדה, הקביעות, היציבות של פעולת המערכות השונות על פי החוקים שנקבעו ע"י בורא עולם.

ב) הקב"ה מפעיל את חוקי הטבע בהתאם למעשי בני אדם תוך הכפפתם לעקרון שכר ועונש. התגובה האלוהית למעשי בני אדם באה באמצעות חוקי הטבע¹⁵.
ג) הנהגה אלוהית ניסית: הקב"ה משנה סדרי בראשית להודיע לכל באי עולם: "שיש לעולם אלוהים מחדשו ויודע ומשגיח ויכל"¹⁶.

ייחוד מעלתו של משה רבינו הוא, שעל ידו באה לגילוי ההנהגה האלוהית הניסית. על ידו הופיע הקב"ה במערכות הטבע וההיסטוריה שלא בהתאם ושלא באמצעות החוקים שנקבעו בששת ימי בראשית. ע"י משה הופיע הקב"ה הופעה גלויה כמנהיג מערכות הטבע וההיסטוריה. כשם שמעלתו של נבואת משה מתייחדת בקשר הישיר בינו ובין הקב"ה "פה אל פה אדבר בו", כך מתייחדת מעלתו בזה, שעל ידו הקב"ה מנהיג את עולמו הנהגה גלויה-ניסית.

במעמד הר סיני היה הדיבור האלוהי למשה רבינו לבדו¹⁷. עם ישראל לא קלט את התכנים אשר התגלו בהתגלות האלוהית בהר סיני. משה לבדו קיבל את התורה

15. רמב"ן פי' התורה, שמות ו', ב ד"ה וידבר אלקים אל משה: "אבל שכר כל התורה וענשה בעולם הזה הכל ניסים והם נסתרים יחשב בהם לרואים שהוא מנהגו של עולם" וכו'. עיין רמב"ן פי' התורה, ויקרא כ"ז, יח ד"ה ונתתי משכני בתוכם.

16. לשון רמב"ן, פי' התורה, שמות י"ג, טז ד"ה ולטוטפות בן עיניך.

17. עיין לעיל הערה 10.

מאת ה' והוא מעבירה לעם ישראל; "והוא ע"ה ירד לשיפולי ההר ומודיע לבני אדם מה ששמעו"¹⁸. עניינו של המעמד הפומבי בהשתתפות כל עם ישראל בתחתית ההר הוא אמות נבואתו של משה רבינו כמקבל התורה.

כך כתב הרמב"ם: "משה רבינו לא האמינו בו ישראל מפני האותות שעשה וכו' ובמה האמינו, במעמד הר סיני שענינו ראו ולא זר ואזינו שמעו ולא אחר את האש והקולות והלפידים והוא ניגש אל הערפל והקול מדבר אליו וכו' נמצא אלה ששולח להם הם עדים על נבואתו שהיא אמת" וכו'¹⁹.

כמו כן, האמות של ההנהגה האלוקית הגלויה הניסית, האמות של היות הקב"ה בורא עולם ומנהיגו הוא ע"י עדותם של כל אלה אשר לעיניהם נעשו האותות והמופתים ע"י משה רבינו, לעיני כל ישראל ולעיני פרעה וכל עבדיו, אלה הנוהים אחר משה ואלה החולקים עליו. ההתגלות הפומבית של ההנהגה האלוקית הניסית ע"י משה, היא עצמה העדות לריבונותו של הקב"ה ואינה ניתנת להכחשה. בזה נתייחד מעמדו של משה: "וזה דבר שלא נמצא לנביא לפניו וכבר קדמה הודעתו האמיתית שלא יהיה לזולתו דבר זה"²⁰. הנהגה אלוקית ניסית המופיעה ע"י משה אף היא תופעה חד-פעמית בלתי חוזרת. זהו הפן הנוסף ליחודו של משה רבינו.

לפי פירוש הרמב"ם, הקב"ה מודיע זאת לאחר מעמד הר סיני; "נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך" וכו' (דברים י"ח, יח). הודעה זו היא ביאור הפסוק "הנה אנכי שלח מלאך לפניך" וכו' (שמות כ"ג, כ)²¹. "וכל זה הוא הודעה להם כי המעמד הגדול אשר ראיתם, כלומר, מעמד הר סיני, אינו דבר תמידי לכם ולא בעתיד כמותו ולא יהיה תמיד, לא אש ולא ענן כפי שהוא עתה על המשכן תמיד"²². כשם שבעתיד הנביאים כולם יתנבאו ע"י מלאך ולא יהיה כמשה במעמד "פה אל פה אדבר בו", כך ההנהגה האלוקית לא תהיה הנהגה ניסית גלויה כפי שהיא עתה על ידי משה רבינו.

18. מורה נבוכים ח"ב, פרק ל"ג, עמ' רמ"ב.

19. רמב"ם, הלכות יסודי התורה פרק ח' הלכות א"ב.

20. מורה נבוכים ח"ב, פרק ל"ה, עמ' רמ"ה.

21. שם, פרק ל"ד, עמ' רמ"ד.

22. שם.